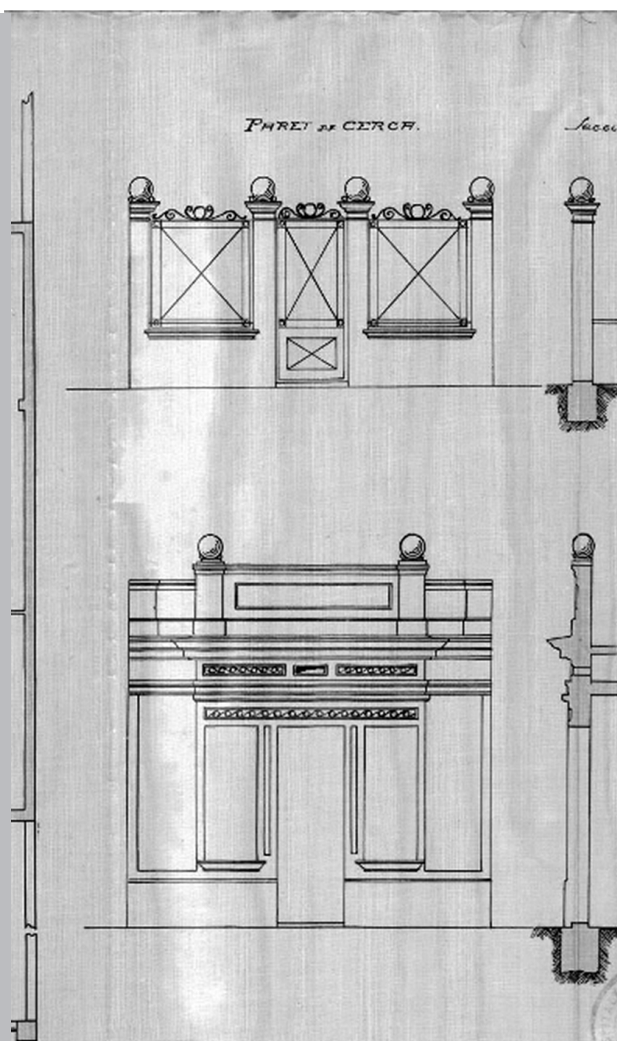

**La Villa Mercedes.
Un mite, una realitat
o la vinculació de
l'Hospitalet amb
el nazisme**

Joan Piera Ibars

Su correspondencia o entrada
y numeración por otras calles contiguas y linderos de la

Linda al frente o Mediodia con la
calle del Bruch antes San Juan;
a la espalda o Norte, con los con
sortes Manuel Gendra Babot y Josefa
Gendra Marti; a la derecha entrando
u Oriente, con D. Francisco Ferre
y D. Antonio Pallerol; y a la izquier
da o Poniente, con D. Claudio Jofresa
y Ruiz.

Reseña del último recibo de la contrib

Núm. Producto íntegro Líquido imponible

La Villa Mercedes. Un mite, una realitat o la vinculació de l'Hospitalet amb el nazisme

La Villa Mercedes. Un mito, una realidad o la vinculación de l'Hospitalet con el nazismo

The Villa Mercedes. A myth, a reality or the link of l'Hospitalet with Nazism

Joan Piera Ibars

(Historiador i professor d'ESO)

RESUM

El desenvolupament de la Segona Guerra Mundial i el seu final el 7 de maig del 1945 va suposar la instauració d'un nou ordre mundial. La divisió del món en dues grans àrees d'influència va produir que moltes persones no acceptessin la "intrusió" aliada i que s'organitzessin per restaurar el Reich. La desclassificació de dotze milions de documents d'espionatge per part del servei d'intel·ligència americà (CIA) ha permès conèixer moltes d'aquestes organitzacions i veure quin era el seu rang d'actuació. El document de partida d'aquest treball especifica que una d'aquestes organitzacions disposava d'una casa (Villa Mercedes) a l'Hospitalet de Llobregat, on residia el cap de la xarxa. L'objectiu de la recerca és demostrar la relació entre la "Villa" i l'organització nazi.

Paraules clau: Nacionalsocialisme, l'Hospitalet de Llobregat, postguerra, Segona Guerra Mundial, Villa Mercedes.

RESUMEN

El desarrollo de la Segunda Guerra Mundial y su final el día 7 de mayo del año 1945 supuso la instauración de un nuevo orden mundial. La división del mundo en dos grandes áreas de influencia produjo que muchas personas no aceptaran la "intrusión" aliada y se organizaran para restaurar el Reich. La desclasificación de doce millones de documentos de espionaje por parte del servicio secreto de inteligencia americano (CIA) ha permitido conocer muchas de estas organizaciones y ver cuál era su rango de actuación. El documento de referencia de este trabajo, especifica que una de estas organizaciones disponía de una casa (Villa Mercedes) en l'Hospi-

talet de Llobregat, donde residía el jefe de la red. El objetivo de este trabajo será demostrar la relación entre la "Villa" y la organización nazi.

Palabras clave: Nacionalsocialismo, l'Hospitalet de Llobregat, posguerra, Segunda Guerra Mundial, Villa Mercedes.

ABSTRACT

The development of the Second World War and its end on May 7, 1945, led to the establishment of a new world order. The division of the world into two major spheres of influence meant that many people did not accept the Allied "intrusion" and organized to restore the Reich. The declassification of twelve million espionage documents by the US intelligence service (CIA) has made it possible to get to know these organizations and see what their range of action was. The starting document of this work specifies that one of these organizations had a house (Villa Mercedes) in l'Hospitalet, where the head of the network lived. The aim of this research is to demonstrate the relationship between the "Villa" and the Nazi organization.

Keywords: National Socialism, l'Hospitalet de Llobregat, postwar, Second World War, Villa Mercedes.

INTRODUCCIÓ

Normalment, quan fem referència al conflicte de la Segona Guerra Mundial acostumem a fixar-nos-hi des d'una perspectiva totalment bèl·lica; podem pensar que es resumeix en el combat d'un exèrcit contra un altre, però en realitat és important veure'l des del punt de vista econòmic, ideològic, propagandístic, etc.

El conflicte va tenir una gran incidència en molts dels aspectes quotidians de la societat, però també va contribuir a l'establiment d'un seguit d'aliances polítiques entre espanyols, italians i alemanys, que amb el temps van generar una ajuda mútua en els diversos esdeveniments que van marcar el transcurs de la Segona Guerra Mundial.

La implantació del règim feixista del General Franco i les diferents visites de membres del partit nazi (NSDAP) i del partit nacional feixista (PNF) italià a Catalunya i, en concret, a la ciutat de Barcelona, han deixat la seva empremta i, gràcies a la documentació i als diferents suports fotogràfics, s'ha pogut rescatar l'escassa vinculació que va tenir la ciutat de Barcelona amb el nazisme.

Si dirigim la nostra mirada a la ciutat de l'Hospitalet de Llobregat i intentem trobar obres o produccions que parlin sobre la presència del nazisme a la ciutat, veiem que la temàtica ha estat molt poc estudiada i sempre enfocada a tractar la situació de diferents hospitalencs amb una mirada internacional.

Una de les primeres obres a les quals podem accedir és l'estudi de Tania González Cantera *Los hospitalenses del triángulo azul: Identificación y trayectoria vital de los vecinos deportados a los campos nazis*; la seva recerca conté informació sobre diferents hospitalencs que van patir la guerra civil i la desfeta del govern republicà, havent d'exiliar-se i, alguns d'ells, acabant en un camp de concentració. Un altre treball que podem trobar és l'article del periodista Enric Gil Meseguer «Creuar la línia»; la seva obra exemplifica l'odissea que va comportar per a moltes persones fugir o emigrar fora d'Espanya, establint també la possibilitat que la ciutat de l'Hospitalet participés de manera directa en una xarxa d'evasió de nazis. Una tercera obra seria la de Rosa Sala Rose i Plàcid García-Planas *El Marqués y la esvástica*; es refereix al periodista espanyol César González-Ruano (1903-1965) i estableix en un dels capítols la participació d'Antoni Puigdemívol Argerich i del bar regentat per la seva família, el Bar La Rambla (Rambla de Just Oliveras, núm. 11), com un punt important dins d'una xarxa d'evasió.

En un cop de sort va caure a les meves mans un dels informes desclassificats de la CIA en què es parlava d'una *Villa Mercedes* a l'Hospitalet vinculada amb una xarxa

nazi clandestina. La meua inquietud pel coneixement i per la comprensió del conflicte bèl·lic així com les ganes de descobrir un possible passat ocult de la ciutat m'han portat a la recerca de documentació amb què donar resposta a dues qüestions:

- Existeix la *Villa Mercedes* a l'Hospitalet?
- Les persones que hi vivien tenien relació amb el nazisme?

Així, doncs, la recerca *La Villa Mercedes. Un mite, una realitat o la vinculació de l'Hospitalet amb el nazisme* pretén donar resposta a aquestes qüestions.

CONTEXT NACIONAL I INTERNACIONAL

L'inici de la Segona Guerra Mundial va venir determinat per l'ocupació de Polònia per part de l'Alemanya nazi i el pacte de repartiment (Mólotov-Ribbentrop) d'aquest país amb la Unió Soviètica. L'1 de setembre de 1939 França i Gran Bretanya declaren la guerra a Alemanya. Aquest fet va desencadenar tot un seguit d'aliances tant per fer front al nazisme com per exaltar-lo. Els dos bàndols que van fer la guerra eren coneguts com les forces de l'Eix (Alemanya, Itàlia i Japó) i els Aliats (França, Gran Bretanya, EEUU, Unió Soviètica). Per diverses raons, alguns països es van declarar neutrals davant del conflicte. Espanya (acabada de sortir d'una guerra civil) va ser un d'aquests països declarats neutrals. La dictadura del general Franco no hi va contribuir, més enllà d'enviar-hi la *División Azul* per ajudar el règim alemany.

Per molt que el règim es declarés neutral, la guerra també va arribar a Catalunya amb el "*franquista català*". En paraules de Capdevila i Vilanova (2017)¹ "*l'autòcton i el vingut d'arreu del territori espanyol van obrir les portes als amics i camarades nazis i feixistes, per tal de fer visible l'aliança entre les que es consideraven les tres grans protagonistes del nou ordre europeu [...]*". Aquesta obertura és efectiva en el moment en què el comte Galeazzo Ciano (ministre d'Afers Estrangers i gendre del dictador italià Benito Mussolini) visita la ciutat de Barcelona el dia 10 de juliol de l'any 1939; d'altra banda, la ciutat també va ser visitada el 23 d'octubre de 1940 per un dels jerarques nazis més importants, Heinrich Himmler (militar, polític, un dels caps de les SS i un dels homes més poderosos de l'entorn de Hitler).

D'aquesta manera, les visites van obrir la porta a l'establiment d'espais alemanys i italians, com també de celebracions i festivitats: "*El gran teatro se hallaba abarrotado de público y adornado con banderas españolas y alemanas; en el fondo del escenario lucía un gran escudo del Reich, frente al cual se hallaban, en cestas y bandejas, diversos frutos del campo*" (Capdevila i Vilanova, 2017) en el dia d'acció de gràcies a déu per la collita, com també la celebració de l'aniversari d'Adolf Hitler l'any 1943 al Palau de la Música Catalana, "*que se hallaba decorado con infinidad de*

1. Obra necessària per establir el context nacional i internacional. CAPDEVILA, Mireia i VILANOVA, Francesc. *Nazis a Barcelona: l'esplendor feixista de postguerra (1939-1945)*. Ajuntament de Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer, L'Avenc, 2017. p. 9, 82.

banderas alemanas y españolas y plantas, figurando en el fondo del mismo un grandioso retrato del Führer" (Capdevila i Vilanova, 2017). Tal com esmenta l'autor Xavier Deulonder (2007): "*Evidentment, a Catalunya, qualsevol que s'identifiqués amb els règims de Franco o Pétain simpatitzava amb el Tercer Reich i les potències de l'eix; per tant, tots els catalans franquistes o pétainistes van ser catalans de Hitler.*"² Així, doncs, a través d'aquests autors, es pot percebre com a la capital catalana hi havia una certa simpatia cap al nacionalsocialisme i el feixisme, una simpatia que molt probablement també va arribar a l'Hospitalet de Llobregat.

La cloenda del conflicte es va produir el dia 8 de maig de l'any 1945, moment en què les tropes soviètiques controlaven gran part de la ciutat de Berlín, on el govern alemany, després de la mort de Hitler, va signar la rendició incondicional.

La signatura per part dels mariscals de camp Keitel (mariscal de camp alemany i comandant del "Oberkommando der wehrmacht" i cap de l'estat major de les forces alemanyes de "Heer, Kriegsmarine i Luftwaffe") i Zhúkov (polític, mariscal i militar de la Unió Soviètica) va obrir una nova etapa dins del conflicte, que acabaria amb el repartiment d'àrees d'influència, la divisió de la ciutat de Berlín en quatre parts i l'inici dels judicis de Nuremberg, que tenien per objectiu jutjar els responsables del règim alemany. Aquest conjunt d'elements van produir que –en vista de la derrota i del final de la guerra– molts jerarques del partit abandonessin Alemanya i es traslladessin a viure amb una identitat totalment nova a països amb règims propers al nacionalsocialisme, com Argentina, Espanya i altres destinacions.

Si posem un exemple de casos alemanys que van evadir la justícia i es van traslladar a viure a un altre país, podríem parlar d'Otto Adolf Eichmann. Aquest tinent de les SS va ser l'ideòleg de la solució final i, per tant, el que va propiciar l'extermini de milions de jueus a través de l'organització ODESSA (Organisation der ehemaligen SS-Angehörigen – Xarxa de col·laboració secreta desenvolupada per un grup d'oficials que tenia per objectiu facilitar la fugida dels membres de les SS). Eichmann va rebre un passaport amb una identitat falsa, identificat com a Riccardo Klement, amb el qual va abandonar Alemanya i s'instal·là a viure a la República Argentina. L'any 1947 va ser descobert pel Mossad, extraditat a Israel, jutjat pels seus crims i morí executat el dia 1 de juny de 1962.

Un segon exemple que podríem posar és el de Leon Degrelle. Aquest polític i militar belga va combatre en favor de les forces de l'Eix a la Legió Valona (unitat belga de les Waffen-SS). Per no ser detingut i jutjat per col·laboracionista i criminal de guerra, es va escapar amb un avió Heinkel en direcció a Espanya, i va caure al mar de Sant Sebastià l'any 1945. El govern franquista li va donar protecció i una nova identitat, per la qual passava a dir-se José León Ramírez Reina; moria el dia 31 de març de 1994 a Màlaga.

2. Obra necessària per establir el context nacional i internacional i també, per entendre la relació de Catalunya amb el Tercer Reich. DEULONDER, Xavier. *Els nazis a Catalunya*. p. 218

En aquests dos casos esmentats es pot entreveure com la simpatia i la unió que s'havia produït entre les diferents forces de l'Eix amb Espanya van tenir el seu resultat: els règims propers a la ideologia nacionalsocialista o feixista van ajudar els grans líders i els diferents represaliats a escapar, i Espanya no en va ser una excepció.

EL DOCUMENT DE LA CIA, L'HOSPITALET DE LLOBREGAT I LES VILLA MERCEDES

La recent desclassificació de més de dotze milions de documents d'alt secret del servei d'intel·ligència americà (CIA) ha aportat moltíssima informació sobre diversos aspectes de la guerra mundial, entre altres conflictes bèl·lics. Centrant-nos en els documents que concerneixen a la nostra investigació, trobem un context de postguerra en què els partidaris del nazisme estaven organitzats de manera clandestina en diferents organitzacions que tenien per objectiu tornar a la lluita i restaurar el Tercer Reich. Trobem un exemple d'aquestes organitzacions en un document de l'OSS (Office of Strategic Services, organització precedent a la CIA) del dia 8 de juny de l'any 1947. Aquest document presenta una organització establerta a Espanya amb el nom de 88 –o dos 8–, que compta amb la presència d'exmembres de la Gestapo.

Fin de la Organización.

Mantener enlaces entre España y los otros grupos nacional-socialistas de Alemania, así como con antiguos P.P.F. y milicianos escondidos en Francia.

La fórmula de esta organización es "la lucha contra el comunismo".

La organización encuentra apoyos y medios de existencia en la misma España.

La agrupación "88" colabora con la policía franquista en la investigación de informes sobre "rojos" españoles, que viven en la Península o en territorio Francés.

Entre los informadores franceses de esta organización citamos :

1. - NEYROUD, Marcel (Lyon 2 Abril 1917), peluquero, que residió en Vichy, Hotel Albert Ier. Antiguo agente de la Gestapo. Reclamado en Francia por alta traición.

Figura 1: Document d'espionatge de l'OSS, on figura una de les organitzacions establertes a Espanya.³

Tot i que estudiar documents com l'anterior ens aporta molta informació, el meu interès ha estat trobar documentació semblant que faci referència a l'Hospitalet. El document a consultar que serà la referència de la investigació el trobem en el volum número 1 de la col·lecció documental de Martin Bormann (document - 0021); aquest document d'espionatge redactat l'any 1947 pels agents BC/364 i BC/351 plasma els intents dels serveis d'intel·ligència americans de trobar Martin Bormann.

3. Per poder mostrar una de les organitzacions establertes a Espanya va ser necessari consultar el document de l'OSS: OSS-SSU-CIG EARLY CIA DOCUMENTS Vol. 4_0033

En primera instància, el document ens presenta una dona que es fa dir Eva Turner. Aquesta senyora és un dels contactes entre diferents cúpules que es troben tant a Espanya com a França i els alemanys que viuen de manera clandestina en aquests països. Ella condueix un cotxe de la marca Marion i, tenint una doble documentació, té a la seva disposició una recomanació de la Creu Roja suïssa i la protecció del "jefe de fronteras", cosa que li permet travessar la frontera amb facilitat.

Seguidament, podem visualitzar un fragment del document on es detalla més a fons l'activitat d'Eva Turner i on s'especifiquen els noms i els llocs d'actuació de les persones que formaven part de la seva xarxa.

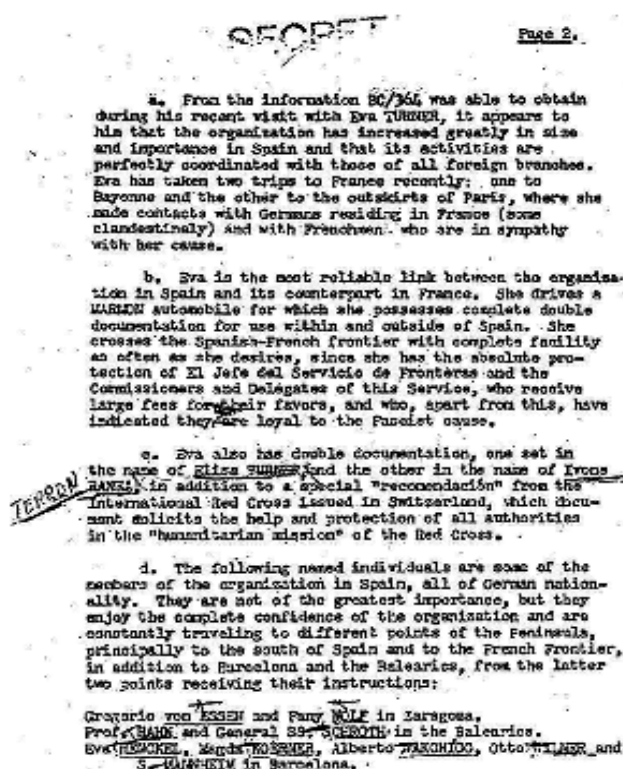

Figura 2: Document d'espionatge de la CIA, on s'estableix la informació d'Eva Turner.⁴

Ens crida l'atenció que a la pàgina 3 del document, on s'especifiquen els diferents espais d'actuació de l'organització, se cita exactament: "The Villa Mercedes in Hospitalet (Barcelona)". Aquesta referència és important, ja que el document esmenta textualment que Eva Turner vivia en aquesta casa. Podríem pensar que aquesta informació és un rumor i que Eva Turner realment no existeix i la informació donada

4. Va caldre la consulta del document de la CIA: Bormann, Martin. Vol. 1_0021. p. 2, per entendre qui era Eva Turner.

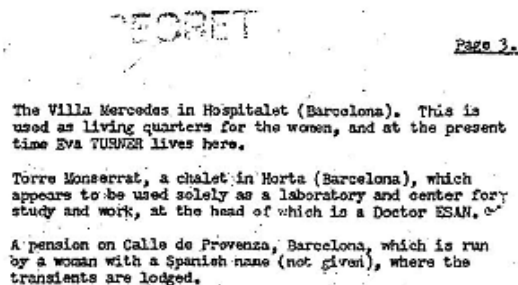

Figura 3: Document d'espionatge de la CIA, on s'estableixen els llocs d'acció de la cúpula d'Eva Turner i on es fa referència a l'Hospitalet.⁵

va ser per despistar, però la realitat és que a través d'aquest estudi sabem que a l'Hospitalet existeixen com a mínim dues *Villa Mercedes* i per tant, hi poden haver indicis que Eva Turner, com a persona real tot i que amb un altre nom, existeixi.

Les *Villas Mercedes* a l'Hospitalet

Documentar la possible existència d'una o més cases anomenades *Villa Mercedes* a la ciutat no ha estat una tasca gens fàcil i ha calgut realitzar una recerca documental que permetés comprovar-ne l'existència. L'estudi de la documentació trobada ens ha permès constatar l'existència de dues *Villes Mercedes* a la ciutat; una de les quals no ha estat possible localitzar exactament i l'altra sí, a l'actual carrer del Bruc(h).

La *Villa Mercedes* i Joaquim Sabaté Molas

Una de les primeres referències que tenim de l'existència d'una possible *Villa Mercedes*, la trobem a la *Gaceta de Madrid*, número 77, del dia 18 de març de l'any 1933 (Annex únic, pàgina 434), on es fa referència a un tal senyor Joaquim Sabaté (de segon cognom Molas, un cop contrastat amb l'Arxiu Municipal). S'hi indica que havia de ser jutjat per estafa, però es troba desaparegut. L'element que crida l'atenció no és el motiu del judici, sinó el fet que Joaquim Sabaté estigui domiciliat en una casa anomenada *Torre Villa Mercedes*, de l'Hospitalet.

Un cop consultat el document anterior, es va recórrer a l'Arxiu Municipal per estudiar tota la documentació possible relacionada amb Joaquim Sabaté i per intentar localitzar alguna referència d'una *Torre Villa Mercedes*. Malauradament, la recerca no va donar resultat, ja que no es va poder trobar cap constància de cap casa amb aquesta

5. Per conèixer els llocs d'actuació de la cúpula i extreure'n informació sobre el lloc exacte a l'Hospitalet, va caldre consultar el document: Bormann, Martin. Vol. 1_0021. p. 3

1.720

SABATE, Joaquín; cuyas demás circunstancias se ignoran; domiciliado últimamente en Hospitalet de Llobregat (Torre Villa Mercedes); procesado en causa número 152 de 1932, sobre estafa; comparecerá en término de diez días, ante el Juzgado de instrucción del distrito de la Audiencia, de Barcelona, Secretaría de D. José Molina, para responder de los cargos que resultan contra el mismo; bajo apercibimiento de ser declarado rebelde.

2134

Figura 4: Retall de la Gaceta de Madrid, número 77, on figura la informació sobre Joaquim Sabaté.⁶

denominació a nom de Joaquim Sabaté, i en els padrons municipals aquesta persona només figura empadronada al carrer de Sant Roc l'any 1924, però en els dels anys trenta ja no hi és, i no pot ser localitzat.

66H	H	San Roque	Joaquín Sabaté Molas	Y	1869	C	Calagor	Ni
			Genoveva Rovira Flaquer		1867	u	espa	
			Joaquín Sabaté Rovira	Y	1900	S	Rifo	513
			Ramón		1904			

Figura 5: Padró municipal de l'any 1924, on figura Joaquim Sabaté.⁷

50	3	San	Ramón Sabaté Rovira	N		A	C	
			Genoveva Rovira Flaquer	76		78	N	ma
			Miguel Adam Flaquer	n		6	C	comp

Figura 6: Padró municipal de l'any 1930, on ja no figura Joaquim Sabaté.⁸

Arribats a aquest punt, i amb la idea de trobar alguna informació que permetés establir-ne la ubicació exacta, es va contactar amb els diferents òrgans judicials que podrien custodiar l'acta judicial de la causa contra Joaquim Sabaté: l'Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (TSJC) i l'arxiu de la Ciutat de la Justícia. Malgrat els esforços invertits pel personal dels dos arxius judicials, l'acta no va aparèixer i la recerca va acabar essent poc fructífera; segurament l'acta que buscàvem va desaparèixer durant la guerra civil o es va perdre en algun altre moment. Així, doncs, per aquest camí no vam poder establir la localització exacta d'aquesta *Torre Villa Mercedes*.

6. Per començar a establir la possible relació de Joaquim Sabaté amb la *Villa Mercedes* va ser necessari consultar el següent document: Gaceta de Madrid, núm. 77 de 18 de març de 1933 (Annex únic – p. 419)

7. Per mirar de trobar la possible localització de la *Torre Villa Mercedes* es va comprovar el padró municipal d'habitants de l'any 1924 per saber on vivia Joaquim Sabaté: AMHL_101_J111_1924

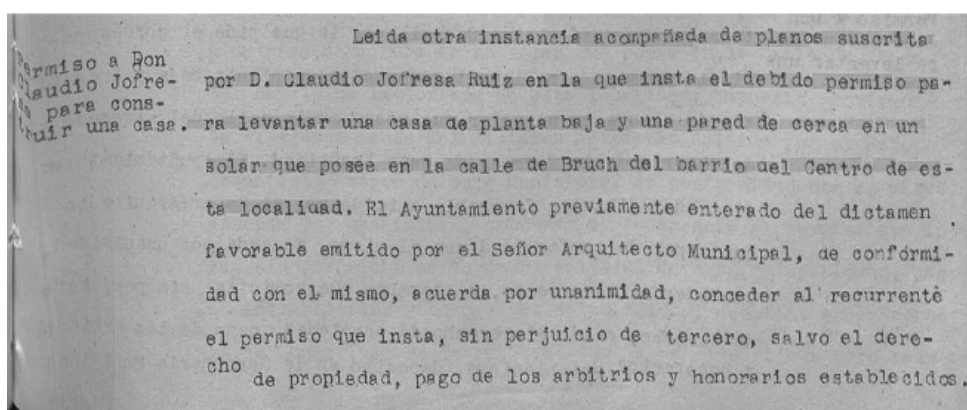
8. Per continuar amb la recerca i localització de la *Torre Villa Mercedes* es va consultar el padró

No obstant això, s'ha pogut saber que la *Villa Mercedes* associada a Joaquim Sabaté no era pas l'única que es deia així a l'Hospitalet. Hem conegut l'existència d'una segona casa amb aquesta denominació, situada en l'actual carrer del Bruc(h).

La *Villa Mercedes* del carrer del Bruc(h)

La primera referència que tenim de la casa la trobem en un document de la companyia Catalana de Gas y Electricidad de l'any 1932, que fa referència a la instal·lació d'un ramal de gas al carrer del Bruc, en una casa sense número anomenada *Villa Mercedes*, propietat de Claudio Jofresa Ruiz. Amb aquesta informació i amb la consulta del padró municipal d'habitants de la ciutat es va poder establir el número i el nom del propietari; no obstant això, presentarem cronològicament la informació obtinguda per oferir-ne el detall.

Primerament, era necessari trobar informació dels permisos de construcció o de les sol·licituds fetes al consistori per edificar l'habitatge. Mitjançant consulta de les actes municipals de l'Ajuntament de l'any 1923, vaig poder llegir la moció que el senyor Jofresa presentà al Consistori per edificar la casa.

*Figura 7: Acta del Ple municipal de l'any 1923, on es fa la sol·licitud del senyor Jofresa per construir-se una casa.*⁹

Podem constatar, per tant, que la *Villa Mercedes* es va construir al carrer del Bruc. El plànol de l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch aporta una informació valuosa, ja que dibuixa la façana de la casa i dona la distància exacta amb l'encreuament amb la Rambla de Just Oliveras. Seguidament es pot veure el plànol de la casa.

municipal d'habitants de l'any 1930 i es va comprovar que ja no figurava al carrer de Sant Roc: AMHL_101_J111_1930

9. Per poder començar a establir la localització de la *Villa Mercedes* va ser necessari consultar el document de l'Arxiu Municipal de l'Hospitalet: AMLH 101_Actes del Ple_19230228_OR. p. 44.

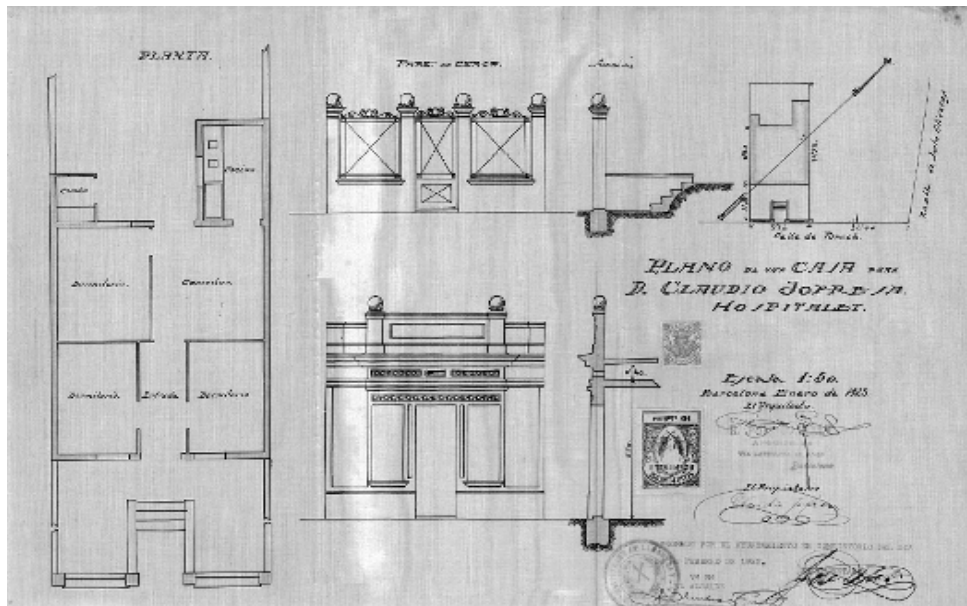

Figura 8: Plànol de la construcció de la Villa Mercedes al carrer del Bruc(h).¹⁰

Malgrat que l'acta de l'Ajuntament i el plànol no fan cap referència a la *Villa Mercedes*, no seria desgavellat pensar que estem seguint la pista d'una casa que no seria

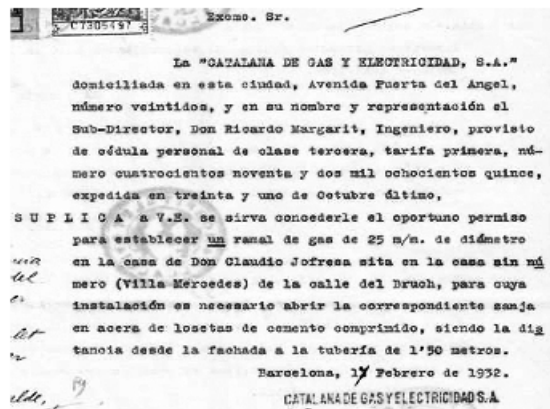

Figura 9: Document de Catalana de Gas y Electricidad S.A, per a la instal·lació d'un ramal de gas a la casa de Claudi Jofresa (*Villa Mercedes*).¹¹

10. Per començar a establir una "localització exacta" de la *Villa Mercedes*, va ser necessari consultar el document de l'Arxiu Municipal de l'Hospitalet: AMHL_101_C410_1923_02744 (plànol de la casa).

11. Per poder trobar una primera menció a la *Villa* i una primera localització va ser necessari consultar el document de Arxiu Municipal de l'Hospitalet: AMHL_101_C410_1932_07996.

la que busquem. Val a dir que aquesta idea canvia en el moment en què podem consultar el document esmentat anteriorment de Catalana de Gas y Electricidad del dia 17 de febrer de l'any 1932, on es demana poder instal·lar un ramal de gas de 25 m/m de diàmetre. En aquest document trobem que la casa és del senyor Claudi Jofresa, però l'element important és que, per primera vegada, apareix citat textualment el nom de *Villa Mercedes* i també el trobem en el document de l'enginyer municipal del dia 3 de març de l'any 1932.

Si ens plantejem els resultats que tenim fins ara podem establir una relativa localització de la casa en un carrer de l'Hospitalet (al carrer del Bruc), però no sabem exactament ni a quina alçada, ni a quin número. En la consulta del padró municipal d'habitants de l'Arxiu Municipal de l'Hospitalet trobem que l'any 1965 el senyor Jofresa estava empadronat en el número 23 del carrer del Bruc de l'Hospitalet del Llobregat.

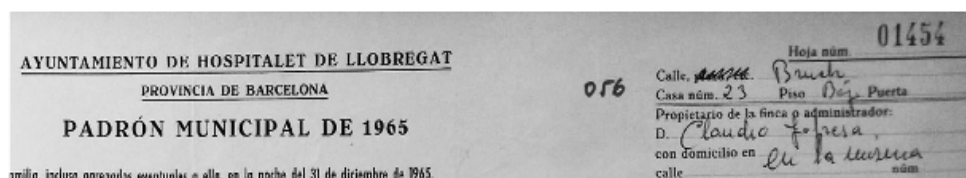

Figura 10: Padró municipal d'habitants de l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat de l'any 1965.¹²

És important, però, acabar d'assegurar si aquesta localització que tenim és la correcta. En la consulta del document de l'any 1935 Edificios y solares a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, veiem quins eren els veïns pel nord, sud, est i oest de les cases del carrer del Bruc. En no haver-hi un document conservat de la casa número 23, ens vam fixar que en el document de la casa número 25 s'especifica que el senyor Jofresa era el veí per ponent i això torna a situar-nos a la casa de l'antic número 23 del carrer del Bruc.

LA UBICACIÓ ACTUAL DE LA VILLA MERCEDES DEL CARRER DEL BRUC(H)

És important que tinguem en compte que l'actual carrer del Bruc no es correspon amb el d'aquella època. Anava des del Bar Deportivo (actualment enderrocat, a la Rambla de Just Oliveras) fins a la botiga d'informàtica que avui dia fa cantonada amb la Riera de la Creu. La casa que busquem, per tant, no coincideix amb l'actual número 23.

Claudi Jofresa i la seva dona, Mercedes Martí Subirats, van morir sense deixar descendència i aquest és un element que dificulta la recerca, ja que no hi ha cap fami-

12. Per poder situar el número antic de la *Villa Mercedes* va ser necessari consultar el padró municipal d'habitants de l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat de l'any 1965: AMHL_J111_1965_C_Bruc23

Figura 12: Plànol parcel·lari del carrer del Bruc(h), on apareixen els números antics i els actuals.¹⁴

NAZIS A LA VILLA MERCEDES?

En aquest moment ja podem confirmar la primera qüestió: a l'Hospitalet hi ha dues *Villa Mercedes*, una que no podem localitzar amb exactitud i l'altra, situada al carrer del Bruc número 38 (abans 23). Ara cal donar resposta a la segona qüestió: les persones que vivien a la *Villa Mercedes* tenien relació amb el nazisme? Segons el document de la CIA, l'Eva Turner vivia a la *Villa* i, per tant, no és desgavellat imaginar la vinculació dels seus residents amb el nazisme.

Per poder donar resposta a aquesta segona qüestió s'ha centrat la recerca en la trajectòria personal de les persones que visqueren a la casa del carrer del Bruc(h), ja que de la casa on estava empadronat Joaquim Sabaté no tenim ni informació ni localització i no sabem qui hi vivia i qui no. Seguidament, es presenta la informació obtinguda per tal de contrastar la seva possible vinculació amb el nazisme, una possible col·laboració o establir si la mateixa Eva Turner vivia a la *Villa*.

Claudi(o) Jofresa Ruiz

Nascut el dia 15 d'abril de l'any 1890 al carrer dels Metges (Barcelona), és el marit de Mercedes Martí Subirats i qui fa la sol·licitud a l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat l'any 1923 per construir-se la casa al carrer del Bruc (*Villa Mercedes*). Malgrat que no s'ha pogut trobar gaire informació sobre la seva vida personal, podem re-

14. Per poder saber el número actual de la *Villa Mercedes* va ser necessari consultar el document de l'Arxiu Municipal de l'Hospitalet: AMHL_101_A220_00022/1969-1977. Plànol parcel·lari (de-

marcar que Claudi Jofresa va treballar com a dependent en un despatx a la dècada dels quaranta i com a impressor durant el transcurs dels anys cinquanta. Va morir el 16 d'agost de l'any 1970 a la mateixa Villa.

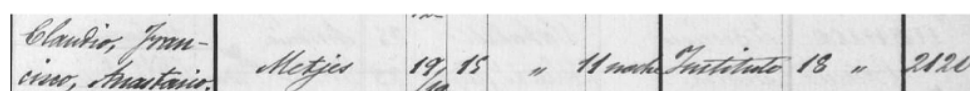
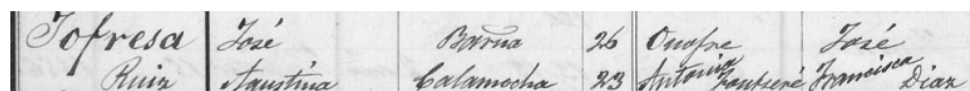

Figura 13: Registre Civil Municipal. Llibre índex A-Z. Vol. 195. Naixements 1890.¹⁵

Mercedes Martí Subirats

Nascuda el dia 6 de novembre de l'any 1895 al carrer de les Magdalenes (Barcelona), és la dona de Claudi Jofresa i durant el transcurs dels anys 40 – 60, es va dedicar a les tasques de la llar. Va morir el 13 de juliol de l'any 1976 a la mateixa Villa Mercedes on vivia amb el seu marit.

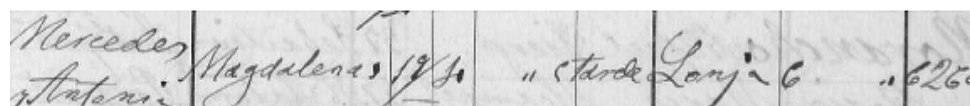
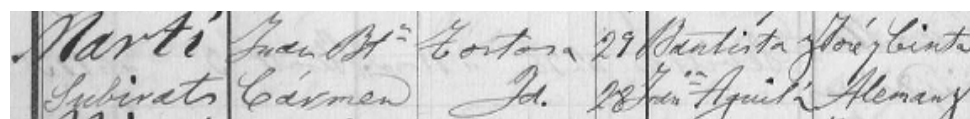

Figura 14: Registre Civil Municipal. Llibre índex A-Z. Vol 200. Naixements 1895. AMCB. Fons Ajuntament de Barcelona: A168 Natalitat.¹⁶

Maria Cinta Martí Subirats

Nascuda el dia 28 de maig de l'any 1890 a les Borges del Camp (Tarragona), és la germana de Mercedes Martí Subirats. De Maria Cinta Martí sabem que l'any 1912 va començar com a postulante dins de la congregació de les Darderes (Germanes Fran-

15. Per poder establir una petita biografia de Claudi Jofresa, va ser necessari consultar el fons de natalitat de l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona: AMCB. Fons Ajuntament de Barcelona: A168 Natalitat. Registre Civil Municipal. Llibre índex A-Z. Vol. 195. Naixements 1890.

16. Per poder establir una petita biografia de Mercedes Martí, va ser necessari consultar el fons de natalitat de l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona: Registre Civil Municipal. Llibre índex A-Z. Vol 200. Naixements 1895. AMCB. Fons Ajuntament de Barcelona: A168 Natalitat.

ciscanes Missioneres de la Nativitat de Nostra Senyora) i cap a l'any 40, va acabar sent una monja secularitzada anomenada Sor Cristina. Seguint la seva pista als padrons municipals consultats a l'arxiu intermedi, sabem que durant el transcurs dels anys 30 estava empadronada en un convent al carrer de l'Hospital, número 60, i els primers mesos de l'any 40 estava empadronada en una clínica al carrer de l'Escorial, número 177. Gràcies a la documentació facilitada per la congregació de les Darderes, podem saber que Maria Cinta Martí va acabar demanant un indult de secularització el dia 14 d'octubre de 1940, en què expressa la seva renúncia als hàbits religiosos. Un cop feta aquesta secularització, pel que sembla, va viure a la *Villa Mercedes* fins l'any 1960, ja que així consta als padrons municipals.

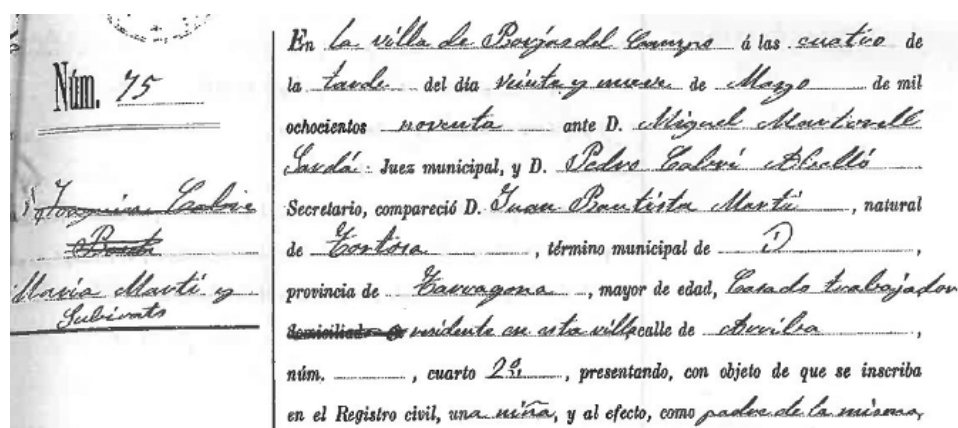

Figura 15: Registre Civil de les Borges del Camp.¹⁷

Després, i per causes desconegudes, va acabar vivint al carrer de Sant Roc, al barri d'Hostafrancs: "Vivía en la calle San Roque, un departamento en qué solamente había un pequeño pasillo de entrada y un aposento que servía de dormitorio y recibidor-comedor. Cuarto de aseo y rincón de cocina. La casa hoy diríamos que no es digna para una persona" i allà va continuar atenent a persones malaltes al seu domicili "Fuera de la Congregación siguió viviendo como Dardera a juzgar por los comentarios de quienes la conocían. Enfermera, se dedico a cuidar a enfermos en su domicilio. Diariamente se hacia leer de un libro de San Francisco de Asís, tenía mucho entusiasmo por la virgen de Lourdes y asistía a los actos de la catedral... todo son detalles del espíritu que ella ha vivido en la congregación".¹⁸ Va morir l'1 de febrer de l'any 1986, deixant en una llibreta bancària 100.000 pessetes de l'època a les germanes de Sant Vicenç de Paül.

17. Per poder establir una petita biografia sobre Maria Cinta Martí, va ser necessari consultar el Registre Civil de l'Ajuntament de les Borges del Camp: Secció 1. Vol 3. p. 75. Naixements 1890. Fons Ajuntament de les Borges del Camp.

18. Per poder conèixer de primera mà una part de les activitats de Maria Cinta Martí, tant dins com fora de la congregació, va ser necessari consultar l'Arxiu Històric de les Germanes FMN (Franciscanes Missioneres de la Nativitat): AHFMN, sèrie 3, expte. 128.

CONCLUSIONS

La primera conclusió és -com ja he dit- que es pot afirmar que sí, a l'Hospitalet existeixen dues cases anomenades *Villa Mercedes*. La consulta de la documentació i les entrevistes amb diferents persones han permès establir la localització exacta d'una d'elles i el coneixement d'una altra. També s'ha destapat el principi d'una part de la història de la ciutat fins ara desconeguda, permetent-nos saber sobre l'existència d'aquestes dues cases. Per tant, es podria començar a veure una possible relació entre l'organització d'Eva Turner i l'Hospitalet però, a falta de documentació i estudi, caldrà continuar investigant per acabar d'aclarir-ho.

La segona qüestió plantejada era saber si alguna de les persones que vivien a la casa podia ser Eva Turner o tenir alguna relació amb el nacionalsocialisme, però després de fer un estudi i una recerca documental sobre les persones que vivien a la casa del carrer del Bruc(h), puc concloure que, a dia d'avui, no hi ha prou indicis per vincular la casa del senyor Claudi Jofresa i les persones que hi viuen amb la xarxa nazi. No obstant això, serà important continuar cercant informació per determinar si la *Villa Mercedes* del carrer del Bruc(h) o la que fa referència a Joaquim Sabaté tenen alguna relació amb la xarxa. O per saber si a l'Hospitalet hi havia una tercera casa anomenada així.

La tercera conclusió a què arribo és que cal vigilar amb els noms. I no s'ha de perdre de vista que els nazis feien servir molts noms en clau i possiblement la *Villa Mercedes* que s'esmenta en el document podria ser un nom clau d'un punt determinat, més que un espai real. Per tant, ens podríem preguntar si les paraules *Villa Mercedes* podrien dur un nom o una informació oculta. Aquest element també caldrà anar aclarint-lo a mesura que avancin les investigacions sobre la temàtica en qüestió.

La quarta conclusió a què arribo és que cal tenir clara la limitació de la documentació. És a dir, la realització de l'estudi d'un període que està afectat per una guerra civil i per una guerra mundial i la postguerra consegüent ens pot portar a trobar constàncies del que busquem, però no ens permet consultar el document in situ. La pèrdua de la documentació física és una limitació perquè no ens permet accedir a la informació i, per tant, no podem aprofundir en el treball.

Com a conclusió final, destaco que molt probablement aquesta recerca és la primera que focalitza la qüestió del nazisme a la ciutat en un àmbit local i no en un àmbit internacional, evidenciant així l'existència d'una part de la història oculta de la ciutat de l'Hospitalet de Llobregat, fins ara desconeguda. Seria interessant continuar investigant sobre el tema i, així, rescatar aquesta història oculta de la ciutat i determinar finalment si, a l'Hospitalet, aquesta xarxa va tenir-hi incidència.

ANNEX

Taula facilitada per Ana Maria Lander amb les destinacions de Maria Cinta Martí Subirats durant la seva estada a la congregació.

Mª Cinta Martí Subirats (Germana Mª Cristina). Destins

Comunitat

Destí

Data d'inici

Data de fi

Barcelona, Casa fundacional

Destí postulant

12/12/1912

12/06/1913

Barcelona, Casa Sant Ignasi de Loiola

Destí novícia

12/06/1913

13/06/1914

Barcelona, Casa Sant Ignasi de Loiola

Destí

13/06/1914

13/06/1914

Barcelona, Casa General

Destí

07/01/1915

07/01/1915

Arbúcies (Girona)

Destí

18/12/1917

18/12/1917

Barcelona, Sants

Destí

12/01/1921

12/01/1921

Terrassa (Barcelona)

Destí

01/01/1924

31/12/1924

Barcelona, Casa General

Destí

24/04/1931

20/08/1933

Z. Extra C. Espanya

Extra-comunitat

18/07/1936

05/02/1939

Z. Extra C. Espanya

Extra-comunitat

05/02/1939

14/10/1940

(Noms i dates subratllades indiquen que se n'ha trobat algun document)

BIBLIOGRAFIA

AGENCIA CENTRAL D'INTEL·LIGÈNCIA (CIA).

Bormann, Martin, VOL. 1_0021. Disponible a: <https://www.cia.gov/readingroom/document/519a6b27993294098d5111c4>. [Consultat el 15 d'agost de 2022]

AGENCIA CENTRAL D'INTEL·LIGÈNCIA (CIA):

OSS-SSU-CIG EARLY CIA DOCUMENTS, VOL. 4_0033. Disponible a: <https://www.cia.gov/readingroom/document/519697ee993294098d50d209> [Consultat el 10 de juliol de 2022]

AJUNTAMENT DE LES BORGES DEL CAMP.

Registre Civil, Secció 1, Vol 3, p. 75, Naixements 1890.

ARXIU MUNICIPAL CONTEMPORANI DE BARCELONA.

Registre Civil Municipal. Llibre índex A-Z, Vol.195, Naixements 1890, AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona: A168 Natalitat.

Registre Civil Municipal. Llibre índex A-Z, Vol 200, Naixements 1895, AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona: A168 Natalitat.

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ. ACA, HACIENDA, Legajos, 1630. Carrer Bruc, números 3-25, s/n (1922-1936), 15 expedients.

ARXIU HISTÒRIC DE LES GERMANES FRANCISCANES MISSIONERES DE LA NATIVITAT DE NOSTRA SENYORA. AHFMN, sèrie 3, expedient 128.

ARXIU MUNICIPAL DE L'HOSPITALET.

AMHL_101_C410_1923_02744

AMHL_101_C410_1932_07996

AMHL_J111_1965_C_Bruc23

AMLH_101_Actes del Ple_19230228_OR

AMHL_J111_1965_C_Bruc23

AMHL_101_A220_00022/1969-1977 – Plànol parcel·lari (detall)

AMHL_101_J111_1924

AMHL_101_J111_1930

CAPDEVILA CANDELL, Mireia; VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc. *Nazis a Barcelona: l'esplendor feixista de postguerra (1939-1945)*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer, L'Avenç, 2017.

DEULONDER I CAMINS, Xavier. *Els nazis a Catalunya*. Barcelona, Ediciones de la tempestad, 2007.

Gaceta de Madrid, núm. 77, 18 de març de 1933 (Annex únic – p. 419). Disponible a: https://www.boe.es/diario_gazeta/comun/pdf.php?p=1933/03/18/pdfs/C00417-00448.pdf [Consultat el 29 de març de 2022]

**L'Hospitalet i
el Baix Llobregat
durant el Pliocè:
un viatge de
cinc milions d'anys**

Eric Baulenas Villegas

L'Hospitalet i el Baix Llobregat durant el Pliocè: un viatge de cinc milions d'anys

L'Hospitalet i el Baix Llobregat durante el Plioceno: un viaje de cinco millones de años

L'Hospitalet and the Baix Llobregat during the Pliocene: a five million years journey

Eric Baulenas Villegas

(Músic i paleontòleg)

RESUM

Les comarques del Barcelonès i el Baix Llobregat han estat objecte de diversos estudis científics des del segle XIX a causa de la seva riquesa i varietat geològica i paleontològica. Un capítol important de la història del nostre planeta relacionat amb els canvis climàtics correspon a l'època del Pliocè, i al nostre territori en tenim bons testimonis que ens ajuden a comprendre i a encarar el nostre present i futur. Durant el Pliocè, la ciutat de l'Hospitalet i moltes poblacions de la zona del Baix Llobregat varen estar submergides sota un mar de clima més càlid que l'actual. En aquest article donem a conèixer detalladament les característiques d'un passat que és sinònim de patrimoni natural, geològic, paleontològic, i també cultural.

Paraules clau: Pliocè, patrimoni paleontològic, Baix Llobregat, l'Hospitalet de Llobregat, geologia, paleontologia, canvi climàtic.

RESUMEN

Las comarcas del Barcelonés y el Baix Llobregat han sido objeto de diversos estudios científicos desde el siglo XIX debido a su riqueza y variedad geológica y paleontológica. Un capítulo importante de la historia de nuestro planeta relacionado con los cambios climáticos corresponde a la época del Plioceno, y en nuestro territorio tenemos buenos testimonios que nos ayudan a comprender y a afrontar nuestro presente y futuro. Durante el Plioceno, la ciudad de l'Hospitalet y muchas poblaciones de la zona del Baix Llobregat estuvieron sumergidas bajo un mar de clima más cálido que el actual. En este artículo damos a conocer detalladamente las características de un pasado que es sinónimo de patrimonio natural, geológico, paleontológico, y también cultural.

Palabras clave: Plioceno, patrimonio paleontológico, Baix Llobregat, l'Hospitalet de Llobregat, geología, paleontología, cambio climático.

ABSTRACT

The regions of Barcelonès and Baix Llobregat have been the target of various scientific studies since the 19th century due to their richness and geological and paleontological variety. An important chapter in the history of our planet related to climate changes corresponds to the Pliocene epoch, and in our territory we have good testimonies that help us understand and face our present and future. During the Pliocene, the city of l'Hospitalet and many towns in the Baix Llobregat area were submerged under a warmer sea than the current one. In this article we present in detail the characteristics of a past which is synonymous with natural, geological, paleontological, and also cultural heritage.

Keywords: Pliocene, paleontological heritage, Baix Llobregat, l'Hospitalet de Llobregat, geology, paleontology, climate change.

LA GEOLOGIA, LA PALEONTOLOGIA I ELS FÒSSILS

La formació del nostre planeta es remunta a fa 4.500 milions d'anys aproximadament. Des de l'inici, la Terra ha patit diversos canvis físics que han condicionat l'aparició, distribució, evolució i extinció dels éssers vius. Per a conèixer amb detall la història de casa nostra, hem de fixar-nos en les roques, i la ciència que les estudia s'anomena geologia. La paleontologia, que forma part de les ciències geològiques i biològiques, ens permet reconstruir l'evolució de la vida a la Terra a través de l'estudi dels fòssils, que són restes d'éssers vius que varen viure en el passat, i que podem trobar dins les roques. La formació d'un fòssil és un procés en el qual les restes d'un organisme mort queden inicialment enterrades en un sediment, i a través de milers o milions d'anys aquestes restes pateixen una transformació física i química, donant com a resultat la conservació d'un esquelet, una closca, una empremta, un motlle intern o, de forma excepcional, les parts toves (figura 1).

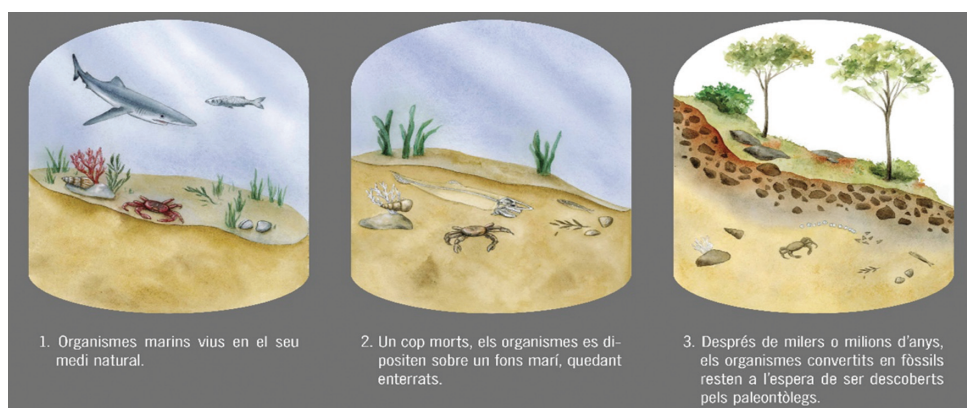
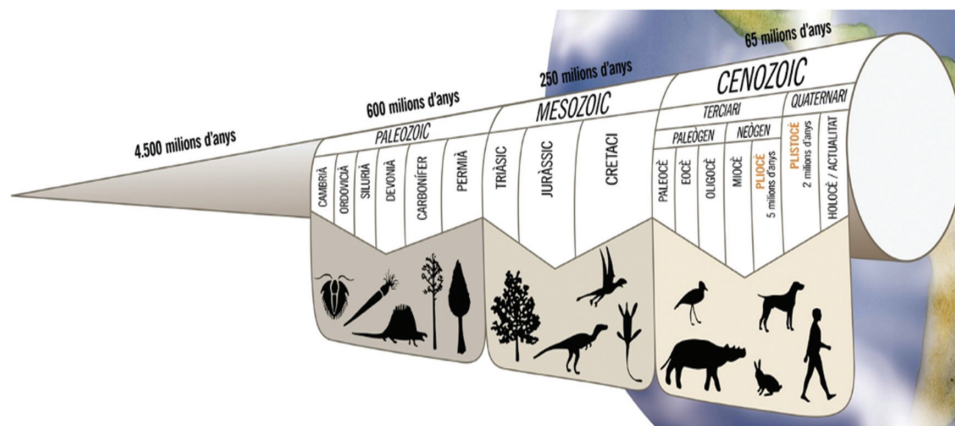

Figura 1. Formació dels fòssils simplificada. Il·lustració: Thaïs Borri Bas

Gràcies a la datació de les roques i a l'estudi del seu contingut paleontològic, s'ha establert un quadre genèric dels temps geològics, dividit en eres, períodes, i èpoques en les quals es distribueix la història de la Terra (figura 2).

ELS CANVIS CLIMÀTICS

Els canvis climàtics són fenòmens que es van donant al nostre planeta des de fa milions d'anys. Estan caracteritzats per variacions de temperatura i de clima que afecten no només el medi físic (rius, muntanyes, costes, oceans), sinó que també ho fan de forma directa sobre qualsevol organisme viu, condicionant-ne l'estructura i mor-

fologia, l'alimentació, els hàbits i la distribució. La Terra, per tant, funciona com un gran ésser viu que interactua amb els fenòmens astronòmics, geològics i biològics —i en depèn. Actualment, l'ésser humà exerceix una forta influència afegida sobre el clima, que pot desestabilitzar l'equilibri natural tal com l'hem conegut fins ara i, de fet, els pronòstics ens dirigeixen cap a un escalfament global que es relaciona directament amb el viatge en el temps que proposo fer amb aquest article. Ens traslladem al Pliocè, una època caracteritzada per uns éssers vius i un entorn que ens pot recordar certs indrets actuals del planeta situats en zones equatorials, i fins i tot subtropicals.

EL PLIOCÈ A LA MEDITERRÀNIA

A finals del Miocè (fa entre 7 i 5 milions d'anys), la Mar Mediterrània va patir una regressió marina i va començar a assecar-se a causa dels moviments de les plaques tectòniques situades a l'estret de Gibraltar. Aquest fenomen, anomenat crisi messiniana, va donar lloc a la desconexió entre la Mediterrània i l'Oceà Atlàntic, provocant una disminució del nivell del mar, per l'evaporació de les aigües, que va crear un pont natural entre el continent africà i Europa. Com a conseqüència d'això, un increment de la salinitat va reduir al màxim la vida marina, però també va afavorir el trànsit i les migracions de moltes espècies d'origen continental que van poder travessar l'antiga conca. Més tard, a inicis del Pliocè (fa 5,33 milions d'anys), nous moviments tectònics varen afavorir una entrada abrupta de les aigües provinents de l'Oceà Atlàntic per l'estret de Gibraltar. La conca de la Mediterrània es va emplenar novament de vida, caracteritzada per ser fauna pròpia d'un clima càlid, mentre el mar va anar ocupant les valls baixes dels cursos fluvials i les zones de poca alçada situades a prop del litoral. Aquest fenomen s'anomena transgressió marina, i va consistir en la penetració de les aigües fins a zones que a dia d'avui estan situades a desenes de metres d'alçada per sobre del nivell del mar actual. D'altra banda, el desgel ocasionat per les con-

dicions càlides del clima d'aquella època a nivell global també va originar nombroses transgressions, donant com a resultat els dipòsits marins del Pliocè que podem trobar actualment a molts indrets de la costa Mediterrània i de la resta del món.

L'ARRIBADA DEL PLISTOCÈ: UN MAR QUE RECULA

A finals del Pliocè les temperatures globals varen experimentar una lleugera davallada. Més tard, (fa 2,59 milions d'anys) un progressiu canvi climàtic caracteritzat per un refredament a tot el planeta va marcar la frontera entre el final del Pliocè i l'inici del període Quaternari (dins el qual trobem l'època del Plistocè). L'aparició dels primers homínids correspon a aquest moment de la història del nostre planeta, i dins l'època de l'Holocè trobem les primeres civilitzacions fins a arribar als temps històrics i a l'actualitat. Amb les baixes temperatures, els casquets polars varen absorbir més aigua salada, varen augmentar el seu volum, i el descens del nivell dels oceans va provocar que els mars de tot el món s'enretirassin a moltes zones costaneres en un fenomen anomenat regressió marina. Mentre el gel avançava i ocupava grans extensions de terreny, les aigües van recular fins arribar a una línia de costa inferior a l'actual. Tant als mars com als continents, la fauna variava el seu hàbitat en funció de les zones que havien quedat emergides, donant lloc a terrenys que afavorien les migracions, però la distribució dels hàbitats també va estar condicionada pels períodes interglacials. Aquests períodes estan caracteritzats per un augment de la temperatura global; són de curta durada (milers d'anys), però prou determinants com per originar migracions d'éssers vius i elevacions del nivell del mar (anomenades transgressions marines). Actualment ens trobem sota els efectes d'un període interglacial, i es tracta d'un moment crucial en què l'estudi i la comprensió del nostre passat a través de la paleontologia i la geologia ens ajuda a saber com hem d'actuar per encarar els efectes d'aquesta variació climàtica.

Durant el Quaternari, els testimonis marins del Pliocè a poc a poc varen anar quedant soterrats i erosionats pels sediments continentals. Els materials argilosos de color marró i vermell que podem observar a la superfície de qualsevol obra urbanística corresponen al Quaternari, caracteritzat per l'arribada d'elefants, mamuts o tortugues gegants, entre molts altres éssers vius. S'han trobat restes fòssils d'aquests vertebrats tant a l'Hospitalet de Llobregat, com a d'altres indrets del Baix Llobregat i el Barcelonès, sempre formant part dels materials argilosos de color vermell i marró, o a les zones d'extracció d'àrids que pertanyen a les antigues terrasses fluvials del riu Llobregat. Tanmateix, a les rieres i torrents de diverses poblacions també han aparegut restes fòssils de vertebrats arran de l'explotació de les argiles superficials del Quaternari per part de les antigues bòbiles.

EL PLIOCÈ A CATALUNYA I AL BAIX LLOBREGAT: UN PAISATGE DILUVIÀ

A inicis del Pliocè (fa 5,33 milions d'anys), el clima al planeta era més càlid i humit, comparat amb l'actual. En aquella època el mar va envair comarques com el Baix

Ebre, el Baix Llobregat i l'Alt Empordà, deixant-hi com a testimoni uns sediments marins caracteritzats per ser argilosos i amb un gran contingut paleontològic (figura 3).

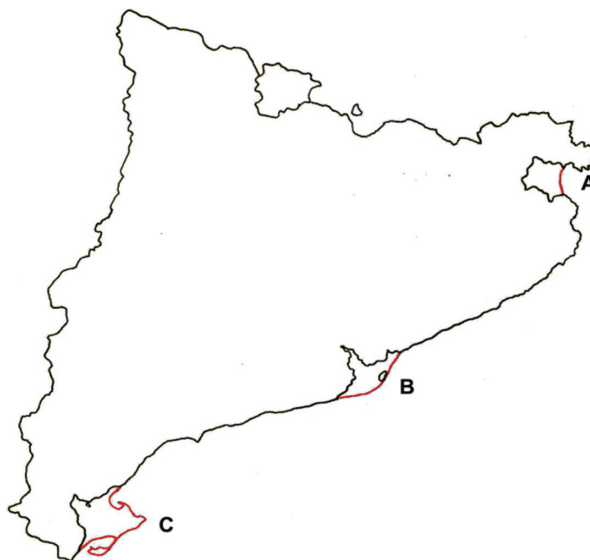

Figura 3. Mapa de Catalunya amb les tres conques marines del Pliocè. Alt Empordà (A), Baix Llobregat (B) i Baix Ebre (C). Il·lustració: Eric Baulenas.

Fruit de l'entrada de les aigües marines fins a alçades situades entre els 70 i els 90 metres sobre el nivell del mar actual, l'antiga línia de costa durant el Pliocè dibuixava un estuari o braç de mar entre Collserola i el Garraf anomenat Ria Rubricata (figures 4 i 5). Aquesta ria, que quedava limitada al nord-oest per la zona de Castellbisbal i Martorell, va crear petites conques d'aigües més tranquil·les, on la fauna marina es va desenvolupar àmpliament. En alguns indrets hi havia illes envoltades pel mar, com per exemple Montjuïc, el Mont Tàber (on hi ha actualment la Catedral de Barcelona), els turons del Putxet i el de la Peira, o el Pi d'en Balç al Papiol, entre d'altres.

UN UNIVERS PLE DE VIDA

Els terrenys que actualment ocupen el Barcelonès i el Baix Llobregat varen estar sota el mar durant milions d'anys i, tant a les zones costaneres com també a terra ferma, s'hi va desenvolupar una fauna i flora rica i abundant. Gràcies a les restes fòssils que s'han trobat des de finals del segle XIX a diversos jaciments, hem pogut reconstruir com era el nostre entorn durant el Pliocè. A les següents il·lustracions observem representacions dels tres tipus d'hàbitats (figures 6, 7 i 8), i algunes fotografies de la fauna fòssil.

Figura 4. Vista aèria del Baix Llobregat i el Barcelonès durant el Pliocè. L'àrea blava correspon a les zones ocupades pel mar. En color marró observem les zones emergides o continentals, i les ratlles intermitents en blanc i negre corresponen a la línia de costa actual. Il·lustració: Eric Baulenas.

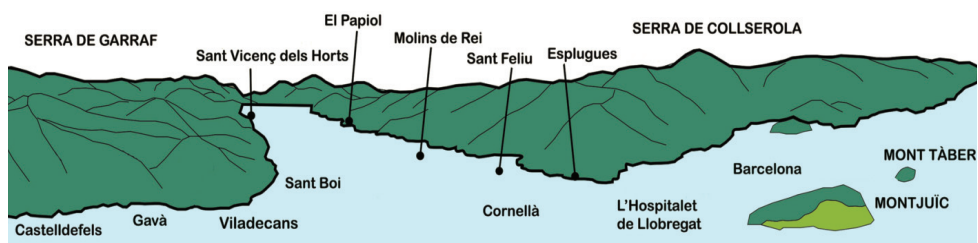

Figura 5. Vista frontal de la Ria Rubricata des del mar durant el Pliocè. Il·lustració d'Eric Baulenas, adaptada al format digital per Roberto Espínola.

FAUNA MARINA DEL PLIOCÈ D'AMBIENT BENTÒNIC

Figura 6. Il·lustració: Thaïs Borri Bas.

Fauna fòssil del Pliocè del Baix Llobregat. Col·lecció d'Eric Baulenas.

FAUNA MARINA DEL PLIOCÈ D'AMBIENT PELÀGIC

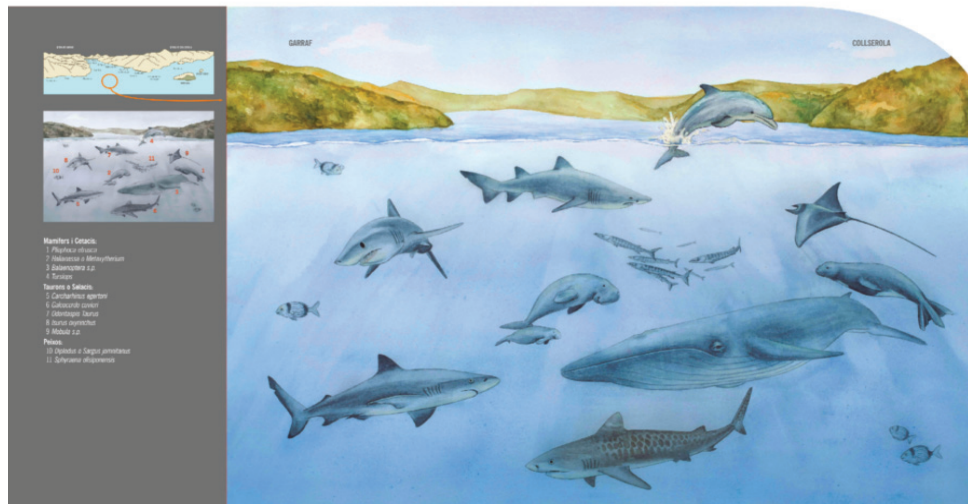

Figura 7. Il·lustració: Thaïs Borri Bas

Fòssils de vertebrats marins del Pliocè del Baix Llobregat.
Col·lecció d'Eric Baulenas

FAUNA CONTINENTAL DEL PLIOCÈ

Figura 8. Il·lustració: Thaïs Borri Bas

Fòssils de resta vegetal i ossos de vertebrat herbívor del Pliocè del Baix Llobregat.
Col·lecció d'Eric Baulenas

UN MAR D'ARGILA

Els sediments d'origen marí i continental es varen anar acumulant al fons del mar i a les zones costaneres, formant una gran massa d'argiles caracteritzada per ser de color gris-blau a la base i de color groc a la part superior. Aquests sediments argilosos de vegades contenen nivells amb acumulacions de fòssils, còdols arrodonits, sorres fines, o zones més compactades, però la constitució tova i fina de l'argila és el material predominant. La coloració és deguda a processos químics que han tingut lloc amb posterioritat al moment de la deposició dels sediments, i al sostre sempre trobem els materials vermellencs del Quaternari (figura 9).

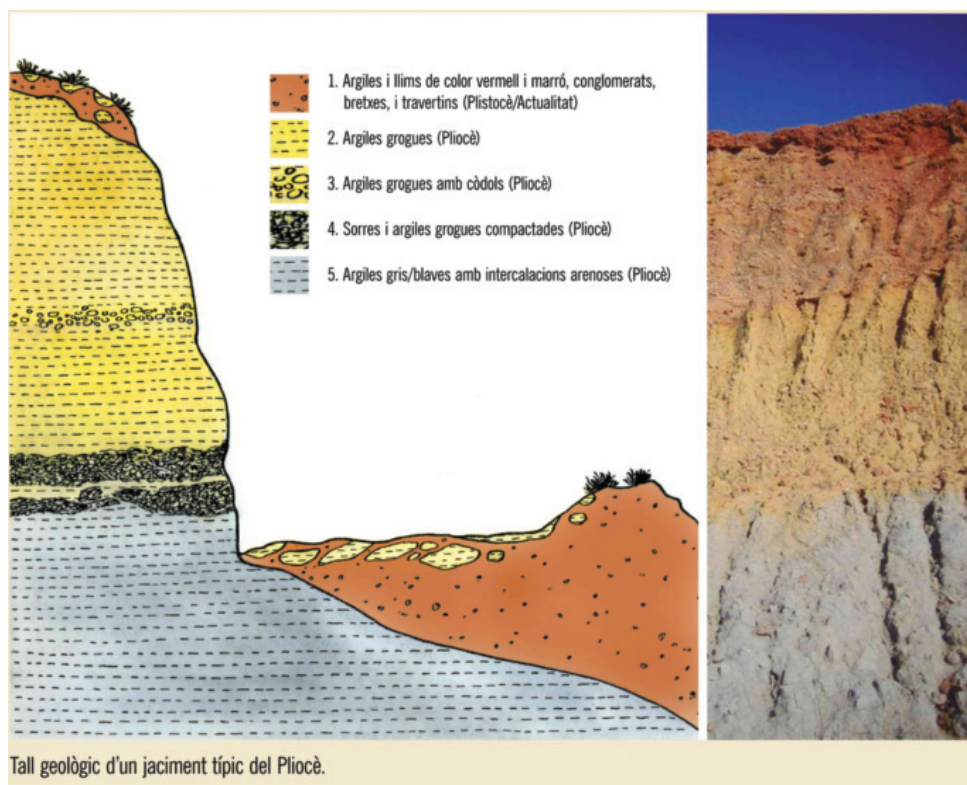

Figura 9. Il·lustració i fotografia: Eric Baulenas. Adaptació a color del tall geològic: Thaïs Borri Bas

UN TRESOR AMENAÇAT I OCULT SOTA ELS NOSTRES PEUS

Al Baix Llobregat aquests sediments argilosos han estat fàcilment accessibles i visibles a la superfície de moltes poblacions fins fa relativament pocs anys. Entre el riu Llobregat i les falques de Collserola trobem la immensa majora d'afloraments del Pliocè, com per exemple a Sant Feliu de Llobregat, Molins de Rei (figura 10), Papiol i Castellbisbal. A l'altra banda del riu Llobregat, al cantó del Garraf, només ha estat possible observar les argiles del Pliocè com a conseqüència d'obres públiques, o arran de les tasques d'explotació dels terrenys dutes a terme a les pedreres, com per exemple entre Sant Vicenç dels Horts, la Palma de Cervelló i Pallejà. Actualment, ja no és tan fàcil observar el Pliocè a causa de la intensa urbanització i degradació que ha patit aquesta comarca, però tot i estar greument amenaçats, encara queden alguns vestigis al Papiol (zona industrial), a Molins de Rei (barri de les Guardioles / Riera Bonet, zona industrial, i a l'antic terral de la Plaça de les Bruixes, convertit actualment en un circuit de motocròs), a la pedrera Anna (explotada per Ciments Molins als terrenys privats entre Pallejà, la Palma de Cervelló i Sant Vicenç dels Horts), a Castellbisbal (Turó de la Gatxarella) i als barrancs de diversos torrents de Sant Feliu de Llobregat.

*Figura 10. Argiles del Pliocè al jaciment del torrent Benet (Molins de Rei).
Fotografia: Eric Baulenas*

Pel que fa al pla de Barcelona, les restes d'aquest mar prehistòric eren fàcilment observables a la superfície fa cent anys, per exemple als actuals barris de Sants, les Corts i Hostafrancs. També eren visibles als voltants de la plaça d'Espanya i al parc de l'Escorxador, o a la Catedral, on fa més de trenta anys, per a la construcció d'un pàrquing subterrani, es van extreure molts sediments marins del Pliocè. El creixement urbanístic d'una ciutat com la de Barcelona no ens ha deixat cap testimoni visible d'aquestes argiles, però encara és possible identificar-les de forma residual a la zona que connecta l'Hospitalet amb el Baix Llobregat.

EL PLIOCÈ DE L'HOSPITALET: SEGUINT LA PISTA DE LES RIERES I TORRENTS

Els sediments del Pliocè de la nostra ciutat estan representats per les argiles superiors de color groc i alguns nivells de materials compactats que, des de l'antiguitat, afloraven àmpliament als barrancs originats per l'erosió natural de les rieres i torrents (figures 11 i 12). Sempre baixant de les falques de Sant Pere Màrtir, són ben coneguts els traçats de la riera Blanca (entre els termes municipals de l'Hospitalet i Barcelona), o del torrent Gornal (que feia de frontera entre els barris de la Torrassa i la Florida). Anant en direcció al centre, trobàvem el torrent del Cementiri, que separava els barris de la Florida / les Planes i Can Serra / Pubilla Cases. A prop d'Esplugues, hi havia el torrent de Ca n'Oliveres i el torrent de Busquets, que desembocaven al torrent Gornal a l'alçada de la carretera de Collblanc. Els torrents de Can Cervera i Can Clota s'unificaven amb el torrent d'Esplugues (també anomenat torrent d'en Nyat / Can Nyac) per a esdevenir la riera de la Creu a la zona del parc de Can Buxeres –o de Can Boi-

xeres. Finalment, provinent del barri de Sanfeliu, hi havia la riera del Canyet, amb un traçat que passava per l'actual zona del parc de la Remunta (a tocar del terme municipal de Cornellà de Llobregat).

Figura 11. Mapa hidrogeològic de l'Hospitalet, on es pot apreciar la coincidència entre els cursos de les rieres i torrents (en color blau marí) i els afloraments paleontològics d'argiles del Pliocè (en color groc). Procedència: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Modificat per Eric Baulenas

Des de finals del segle XIX, a tots aquests torrents i als seus voltants, s'hi han citat, recollit i estudiat diversos materials paleontològics del Pliocè. La fauna trobada està constituïda bàsicament per mol·luscs marins i restes vegetals, però cal destacar la troballa a principis del segle XX de les restes òssies d'una tortuga al torrent del Cementiri (actual parc de les Planes), i també diverses dents i vèrtebres de tauró i d'altres peixos.

Actualment, els materials del Pliocè només es poden observar de forma efímera en alguns racons residuals que resten visibles a causa del moviment de terrenys o de les obres públiques. A l'Hospitalet nord és on hi ha més probabilitats de veure'n, com per exemple als barris de Can Serra, Pubilla Cases, Sanfeliu, o pels voltants de la carretera N-340 i la Ronda de Dalt, entre les Corts i Espugues de Llobregat. Fins fa poc més de trenta anys, els afloraments de l'Hospitalet nord encara es podien visitar, però

Figura 12. Mapa de la xarxa hidrogràfica de l'Hospitalet amb les rieres i torrents i els principals afloraments del Pliocè. Il·lustració: Jordi de la Pinta i Valentí Julià, modificada per Eric Baulenas. Adaptació a color: Thaïs Borri Bas

van començar a desaparèixer a mesura que avançaven les obres per a la construcció de la Ronda de Dalt, el parc de Cervantes, el parc dels Torrents i el complex esportiu situat entre l'avinguda Diagonal i l'Hospitalet. El cobriment amb ciment del talús que pertany al traçat de la riera de Ca n'Oliveres (actual trinxera de la central elèctrica, al costat de Can Rigalt) i la construcció del centre comercial Finestrelles són els exemples més recents de com fer desaparèixer els testimonis paleontològics de què disposem.

EL SAMONTÀ, LES BÒBILES I EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC

La zona on s'ha pogut estudiar millor la fauna fòssil del Pliocè pertany al Samontà, que és un terreny delimitat al sud per la via fèrria (on també s'han constatat diversos afloraments del Pliocè, com el del parc de la Torrassa), i al nord per les falques de Sant Pere Màrtir. El Samontà es diferencia de la Marina per ser un territori més elevat i abrupte, pels aixecaments tectònics i la proximitat al massís de Collserola.

A part de seguir la pista dels torrents, un detall clau per a reconèixer la majoria de jaciments paleontològics de la nostra ciutat és observar la ubicació de les antigues bòbiles. L'Hospitalet va estar farcit d'indústries ceràmiques que depenien de l'argila com a matèria primera, i durant el procés d'extracció i explotació dels materials, les argiles grogues del Pliocè eren de fàcil accés. Deixant de banda els materials vermellencs del Quaternari / Plistocè que sempre afluïren a la superfície, podem afirmar amb tota seguretat que qualsevol bòbila situada a prop d'un torrent del Samontà està directament vinculada amb un aflorament de materials fòssils del Pliocè. Avui dia ben pocs vestigis resten de tota aquella indústria que es va desenvolupar des d'antic fins a mitjans del segle XX, però podem anomenar algunes construccions que encara es conserven o de les quals queda alguna resta. A Esplugues, l'antiga bòbila situada a l'actual parc dels Torrents (figura 13) va ser rehabilitada per a construir-hi l'Espai Baronda, i per allà passava el torrent d'Esplugues o torrent de Can Nyac.

Figura 13. Imatge de la dècada dels vuitanta de la bòbila que estava situada a la base del barranc del torrent d'Esplugues (convertit actualment en el parc dels Torrents i l'Espai Baronda). Fotografia: Antoni Domínguez Ximénez

Al barranc que encara es conserva en aquest indret es poden observar, tot arribant al camp de futbol, les argiles grogues, mig amagades darrere els murs de contenció i la vegetació (figura 14).

Figura 14. Argiles grogues del Pliocè al sostre del barranc del parc dels Torrents (Esplugues de Llobregat). Fotografia: Eric Baulenas

Els vestigis arquitectònics relacionats amb el transport d'aigües encara resten visibles, com per exemple els aqüeductes de Can Cervera i el de Can Nyac, aquest últim situat al barri de Sanfeliu (prop de l'estació de metro de Gavarrà, figura 15). Les indústries ceràmiques que varen estar instal·lades al costat del cementiri també tenen un únic testimoni relacionat amb els jaciments del Pliocè: la xemeneia que hi ha a l'actual parc de les Planes. Per altra banda, també hi ha relació de proximitat entre els materials del Pliocè i certes masies o cases senyorials, com per exemple Can Cervera (actualment en un estat deplorable), Can Clota (única representant ben conservada), Ca n'Oliveres (en estat lamentable, situada entre el centre comercial Finestrelles i la central elèctrica), o Can Rigalt (també en estat catastròfic, tot i que fa anys que es parla d'una remodelació).

LA TORRASSA: EL DARRER TESTIMONI D'UNA CIUTAT AUTÒFAGA

Fins fa pocs anys, tot seguint el traçat que dibuixen la via fèrria des de l'estació de Sants fins a Cornellà, era possible reconèixer diverses zones on afloraven les argiles grogues del Pliocè. Des del segle XIX s'han pogut constatar i estudiar aquests materials ben a prop de les vies de tren de la línia Barcelona - Vilafranca, com per exemple a la Riera Blanca, al parc de la Torrassa, a la plaça de Granada del barri de la

Figura 15. Aqüeducte de Can Nyac, situat a la vora de l'estació de metro de Gavarra (barri de Sanfeliu). Darrere de la segona arcada es poden observar roques de color groc que afloren al barranc i que corresponen a sediments del Pliocè. Fotografia: Eric Baulenas

Florida, al cementiri de l'Hospitalet / parc de les Planes, al parc de Can Buxeres, a la Remunta i al parc de Can Mercader, que pertany a Cornellà de Llobregat. Malauradament, en l'actualitat aquests testimonis resten inexistents o soterrats, però l'únic jaciment del Pliocè que es conservava en bon estat a l'Hospitalet va ser destruït fa poc més de vint anys amb motiu de la construcció del parc de la Torrassa. Els materials del Pliocè que quedaven després de les obres van ser novament condemnats a desaparèixer per la construcció d'un camp de futbol, situat ben a prop de la central elèctrica. A finals de 2018, amb l'inici de les obres, van quedar a la vista alguns talls al terreny que permetien observar les argiles grogues fossilíferes, i el que resta visible actualment hauria de ser catalogat com a zona d'interès geològic i paleontològic. L'aflorament, ubicat just al damunt del camp de futbol, està en un estat de brutícia vergonyós (amb deixalles i excrements de gossos), i requereix una actuació urgent per a conservar i protegir l'únic testimoni que tenim a l'Hospitalet d'un patrimoni en greu perill d'extinció. A les següents dues fotografies podeu observar el jaciment paleontològic de la Torrassa durant la construcció del camp de futbol (primera imatge), i tal com està a dia d'avui (segona imatge).

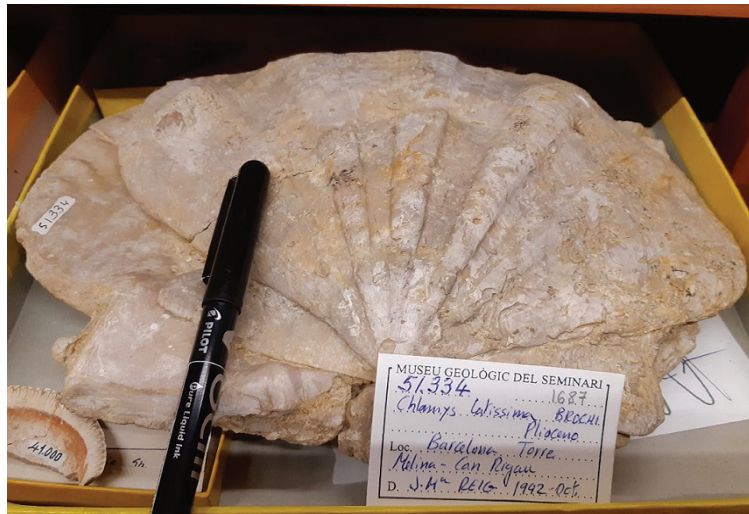
Tall de terreny on s'aprecien clarament les argiles grogues fossilíferes del Pliocè durant les obres per a la construcció del camp de futbol del parc de la Torrassa. L'aspecte actual de l'única zona del jaciment que resta visible, ubicada al damunt del camp de futbol, està en mal estat de conservació, i requereix una actuació urgent per a la seva correcta protecció.

FÒSSILS DEL PLIOCÈ DE L'HOSPITALET DE LLOBREGAT

Fauna de les argiles grogues:

*Diverses espècies de mol·luscs bivalves (petxines i ostres).
Fotografia: Eric Baulenas*

Mol·lusc bivalve de grans dimensions trobat durant les obres del complex esportiu de l'Hospitalet nord. Col·lecció del MGSB. Fotografia: Eric Baulenas

Mostres d'alguns dels fòssils de les argiles grogues trobats a l'Hospitalet de Llobregat. Podem observar-hi mol·luscs bivalves i gasteròpodes, una dent de tauró, crustacis i un fragment de fusta fossilitzada. Col·lecció i fotografies: Eric Baulenas

Fauna de les argiles gris-blaves:

Mostres d'alguns fòssils trobats a les argiles gris-blaves de l'Hospitalet de Llobregat. Podem observar-hi diverses espècies de mol·luscs i una punxa d'eriçó de mar. Col·lecció i fotografies: Eric Baulenas

L'EXPOSICIÓ "FÒSSIL'HS, L'HOSPITALET FA MILIONS D'ANYS"

La idea d'aquest article va néixer arran de les obres iniciades el 2018 per a construir el camp de futbol al parc de la Torrassa, amb la intenció d'alertar la ciutadania i l'Ajuntament de l'Hospitalet respecte a la importància dels continguts paleontològics d'aquest jaciment. Poc després, el destí va encaminar les meves passes cap a la creació de l'exposició "Fòssil'HS, l'Hospitalet fa milions d'anys", proposada per Josep Maria Solias (director del Museu de l'Hospitalet). L'exposició ha tingut lloc a l'edifici de l'Harmonia des d'octubre de 2021 fins al març de 2022, i el disseny, producció i muntatge han estat possibles gràcies a Rebeka Produccions Culturals S.L. La mostra ha constatat de diverses vitrines amb centenars de fòssils, murals amb il·lustracions, demostracions pràctiques amb Sandbox (caixa de sorra sobre la qual es projecten imatges 3D usant tecnologia virtual per a representar canvis en el paisatge), i diverses visites guiades i xerrades científiques a càrrec dels comissaris Jordi de la Pinta i jo mateix. El 70% dels fòssils que s'hi han exposat pertany a la meua col·lecció, un 25% al Museu Geològic del Seminari, i un 5% a Ecometropoli, Centre d'Educació Ambiental. Al llarg de sis mesos, l'exposició ha rebut un total de 2.029 visites, entre les quals els adults sumen la quantitat de 1.329, i els escolars la quantitat de 700. En Manuel Domínguez, president del CELH, em va proposar redactar un article sobre l'exposició, i li estic molt agraït per haver-me donat l'oportunitat de divulgar aquests continguts i compartir-los amb tots vosaltres.

Cartell de l'exposició "Fòssil'HS, l'Hospitalet fa milions d'anys". Disseny: Rebeka Produccions Culturals. Il·lustració: Thaïs Borri Bas

Imatges de l'exposició "Fòssils, l'Hospitalet fa milions d'anys", ubicada a l'edifici de l'Harmonia. Fotografies: Eric Baulenas

UN PATRIMONI QUE CAL REIVINDICAR I PROTEGIR

La intensa i desmesurada urbanització que pateix l'Hospitalet provoca que la fisonomia original dels terrenys hagi quedat esborrada de la memòria col·lectiva. La manca de protecció i la desconexió per part de la ciutadania fan que un aspecte poc conegut com el del patrimoni geològic i paleontològic passi inadvertit i s'encamini cap a una inevitable desaparició. No es pot preservar i defensar el que no es coneix; per tant, cal despertar l'interès de la població per aconseguir una correcta protecció. El vincle existent entre el patrimoni històric i arquitectònic i les ciències com la geologia i la paleontologia és ben estret, i a l'Hospitalet encara tenim alguns exemples que cal valorar i divulgar per tal que les properes generacions puguin aprendre i gaudir de la riquesa natural i cultural que té la nostra ciutat.

BIBLIOGRAFIA

ABAD, Antoni; CALZADA, Sebastià; ROYO, C. "El afloramiento Plioceno del Parque de la Torrassa (l'Hospitalet de Llobregat)", a: *Revista Geociències*, 2. 1999.

ALMERA, Jaume. *Descripción de los terrenos pliocénicos del Bajo Llobregat y llano de Barcelona. 1894-1907*.

BACHS, Antoni. "Els fòssils de l'Hospitalet", a: *Xipreret*, 79. 1986.

BACHS, Antoni. *Els fòssils de l'Hospitalet i el seu entorn*. 1986.

BAULENAS, Eric. "Els Strombus coronatus del pliocè marí de la pedrera Anna", a: *Comunicats de l'Institut Català de Mineralogia, Gemmologia i Paleontologia*, 28-29. 2009.

BAULENAS, Eric; ESPÍNOLA, Roberto. *El Pliocè del jaciment del Torrent Benet (Molins de Rei). Itinerari del patrimoni geològic i miner del Baix Llobregat*. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat. 2020.

DE LA PINTA, Jordi. *Los inicios de la historia en Hospitalet de Llobregat y sus alrededores*. 1978.

DE LA PINTA, Jordi. "Nota sobre unes troballes fossilíferes a l'Hospitalet", a: *Xipreret*, 44. 1983.

DE LA PINTA, Jordi. Antecedentes históricos de l'Hospitalet a través de sus restos arqueológicos. 1987.

DOMÍNGUEZ, Antoni. *Los afloramientos pliocénicos y cuaternarios del Baix Llobregat*. Publicació del Museu Municipal de Molins de Rei. IV. 1980.

DOMÍNGUEZ, Antoni; JULIÀ, R. "L'Hospitalet, el medi físic", a: *Quaderns urbans*, 4. 1986.

Font, JOAN MATEU. "El jaciment de Can Oliveres (Esplugues de Llobregat) i la seva relació amb altres jaciments del Baix Llobregat i Pla de Barcelona", a: *Comunicats de l'Institut Català de Mineralogia, Gemmologia i Paleontologia*, 14-15. 2002.

SERRADELL, B. "Trobada d'una tortuga del gènere Emydidae al Pliocè de l'Hospitalet", a: *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 2a època, 8. 1908.

VICENTE CASTELLS, Joan. "Yacimiento fosilífero del Plioceno en Hospitalet (Barcelona)", a: *Puig Castellar*. Tercera Època, Núm. 2. Santa Coloma de Gramenet. 1979.

VICENTE CASTELLS, Joan. "El Pliocè marí del Pla de Barcelona i del Delta del Besòs", a: *Butlletí del Centre d'estudis de la natura del Barcelonès nord*. Any II. Núm. 2. 1986.

La meva experiència al Rodoreda, de l'Hospitalet de Llobregat

Joan Santacana Mestre

